

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies / Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Patrizia Prando Šušová
Article / Článok: Recenzia na knihu: Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.252-257>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

PRANDO ŠUŠOVÁ, P. 2019. Recenzia na knihu: Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 22, No. 3, 2019. ISSN 1335 – 2741, pp. 252-257. Available at: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.252-257>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

RECENZIA NA KNIHU: NEJLEPŠÍ KNIHA O FAKE NEWS, DEZINFORMACÍCH A MANIPULACÍCH!!!

BOOK REVIEW: THE BEST BOOK ABOUT FAKE NEWS, DISINFORMATION AND MANIPULATION!!!

Patrizia Prando Šušová*

GREGOR, M. – VEJVODOVÁ, P.: *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!! [The Best Book about Fake News, Disinformation and Manipulation!!!]*. Brno: CPRESS, 2018. 142 s. ISBN 978-80-264-1805-4.

Pokiaľ ide o najpopulárnejšie témy dnešnej doby, nepochybne medzi ne patria kľúčové lexémy súčasnej politickej a mediálnej terminológie ako sú *fake news*, *dezinformácie* a *manipulácie*. V súčasnosti registrujeme príliš masívne zneužívanie týchto výrazov zo strany hlavných aktérov politického a mediálneho prostredia, vrátane bežnej populácie, predovšetkým na sociálnych sieťach. Najväčší problém v aktuálnom systéme politickej komunikácie je ozajstné pochopenie konkrétnej hrozby degenerácie procesov formovania verejnej mienky, ktoré by mali byť základom zdravého fungovania demokratických režimov. Dezinformáciu, náhodnú alebo úmyselnú (v tomto prípade spájanú so zámernou manipuláciou myšlienok spotrebiteľov komunikačných kanálov) môžeme registrovať ako všadeprítomnú, hlavne v rámci najpopulárnejších sociálnych sietí ako sú Facebook a Twitter.

Publikácia **Miloša Gregora** a **Petry Vejvodovej** z Masarykovej Univerzity v Brne istotne nie je vedecký text, ako to napokon autori priznávajú a objasňujú v predhovore. Ide o knihu populárno-náučnej literatúry, ktorá bežnému čitateľovi ponúka zrozumiteľný a originálny prehľad rôznych relevantných fenoménov, pre širokú verejnosť však neraz ťažko pochopiteľných. Autori, významní

* Dr. Patrizia Prando Šušová, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: patrizia.prando@umb.sk.

DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.252-257>

politológovia s bohatými vedeckými skúsenosťami v rôznych oblastiach v rámci česko-slovenského akademického prostredia, aj na medzinárodnej úrovni, dokázali prostredníctvom tejto publikácie odborne, no vhodnou, pochopiteľnou a miestami až zábavnou formou priblížiť náročné témy týkajúce sa dezinformácií a manipulácií v mediálnom prostredí, v ktorom evidujeme alarmujúco nízku úroveň vedomostí a kritického myslenia.

V predhovore **M. Gregor** a **P. Vejvodová** vysvetľujú vznik myšlienky tohto typu publikácie, ktorá je unikátna „*nejen svojí formou a obsahem, ale i tím, jak vznikala.*“ (s. 4) Ako autori objasňujú, v roku 2016 dostali e-mail od (im neznámeho) **Tonyho Sgra** mysliac si, že ide o obyčajný spam. V skutočnosti išlo o osobu, ktorá viedla agentúru *EdVenture Partners* a organizovala pre Facebook medzinárodnú súťaž univerzitných tímov so zámerom bojovať proti prejavom nenávisťi a extrémizmu. Uvedená agentúra práve hľadala tímy odborníkov z univerzitného prostredia z celého sveta, aby sa zapojili do tohto projektu. Keďže autori sú „*pro (témař) každé dobrodružství*“ (s. 4), rozhodli sa zapojiť do tejto výzvy – napokon z ich iniciatívy vznikol projekt *Zvol si info*, a to podľa vedeckého a pedagogického zamerania autorov o analýze propagandy. Pre študentov otvorili workshopový kurz s cieľom vymyslieť kampaň alebo projekt, ktorý by zapadol do ideového rámca súťaže.

Výsledkom tejto výzvy bola realizácia projektu *Zvol si info* v roku 2016, v rámci ktorého boli uskutočnené rôzne prednášky, rozhovory, články a televízne vystúpenia, ktoré dostali projekt aj do značnej mediálnej pozornosti. Práve na základe týchto aktivít dostali realizátori projektu pozvánky do českých stredných škôl, ktoré si uvedomili alarmujúci stav mediálnej gramotnosti a kritického myslenia žiakov. Táto kniha vznikla ako konkrétny výstup výskumnej a pedagogickej činnosti autorov. Cieľom publikácie bolo teda vysvetliť „*všechny souvislosti a návaznosti spojené s fake news a dezinformacemi*“ (s. 5), lebo ako autori viackrát objasňujú: „*se nejedná o obsáhlou historickou exkurzi ani vyčerpávající učebnici nebo akademickou publikaci.*“ (s. 5) Kniha chcela byť „*srozumitelná a čtivá pro co největší množství zájemců o toto téma.*“ (s. 5)

Aby autori dosiahli požadovaný cieľ, ponúkli čitateľom logickú štruktúru textu, rozdelenú do šiestich častí. V prvej časti s názvom *Čemu čelíme?* sa autori zameriavajú na objasnenie významu základných pojmov, ich pôvodu a rozdielov. Autori vysvetľujú odlišnosť pojmov *misinformácie* a *dezinformácie*, keďže prvý indikuje fámy (tzv. *urban legends*), šírené bez vedomia (ide o vymyslené fakty) a druhý označuje úmyselné rozširovanie klamstiev s cieľom

manipulovania myšlienok užívateľov informačných prostriedkov. **M. Gregor** a **P. Vejvodová** pokračujú (pre čitateľa v nepochybne zaujímavej a originálnej) v podkapitole, týkajúcej sa vybraných príkladov dezinformácií v dejinách od antického Grécka (**Themistoklés** a vojna proti perzskému kráľovi **Xerxesovi**) po vylodenie v Normandii (označeného ako „*nejvýznamnejší dezinformační kampaň v histórii*“, s. 11), od československého prostredia Štátnej bezpečnosti v prvej polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia v tzv. *Akcii Neptun* až po obdobie sovietskeho Ruska osemdesiatych rokov so známou operáciou *INFEKTION – AIDS*. V nasledujúcich podkapitolách sa ďalej zameriavajú na pojem *propaganda*, jeho zmysel a ciele. Veľmi užitočné a náučné pre čitateľa považujem charakteristiku a analýzu troch typov propagandy: bielej, čiernej, sivej, na základe dôveryhodnosti zdrojov. Napr. autori vhodne pridali obrázok **Hillary Clintonovej**, držiacej na rukách malého „adoptovaného“ mimozemšťana – dodajme, že tento falošný obrázok bol súčasťou čiernej propagandy počas amerických prezidentských volieb v roku 2016. Nasledujúca podkapitola je zameraná na pôvod a vývoj propagandy vo vybraných kľúčových historických obdobiach, od starovekého Grécka (**Alexander Veľký** a kult osobnosti) a Rímskej ríše (historici **Titus Livius** a **Polybios**) do božej propagandy križiackej výpravy, od obdobia reformácie až do francúzskej revolúcie, od začiatkov novodobej propagandy počas prvej svetovej vojny až po príklady totalitných režimov a studenej vojny. Práve v tejto časti autori priložili viacero obrázkov, ako ikonické plagáty Britov a Američanov na nábor dobrovoľníkov pre armádu a viacero vizuálnych pomôcok vo forme poznámok na zdôraznenie niektorých významnejších aspektov alebo zvláštností fenoménu propagandy (napr. sila symbolov, rozdiely medzi plagátmi Britov, Francúzov a Nemcov podľa charakteristík mentality, kultúry a hodnôt národa, otázka vlastníctva médií a ich nezávislosti od štátnych inštitúcií a podobne). Túto časť publikácie možno považovať za veľmi hodnotnú jednak pre bežného, ako aj pre erudovanejšieho čitateľa. Nachádzame v nej bohaté množstvo užitočných informácií, prezentovaných odborným a jasným spôsobom, aj s pomocou farebných obrázkov a poznámok.

Do druhej časti s názvom *Jak dostať dezinformácie k ľuďom* považovali autori za dôležité umiestniť podkapitolu o stručnej histórii médií od praveku až po stredovek (jaskynné maľby, rímske *graffiti*), od novoveku (ako vynález kníhtlače **Johanna Gutenberga** zmenil svet komunikácie) až po modernú dobu – od mediálnej revolúcie až do súčasného obdobia. V tejto podkapitole majú čitatelia možnosť doplniť si (alebo obnoviť) svoje vedomosti ohľadom vývoja mediálnej

komunikácie „v plienkach“ (starobabylonský **Chammurapiho** zákonník) do revolučných zmien v 19. storočí so vznikom masových médií ako ich poznáme dnes (dôležitý vynález Nemca **Friedricha Kőninga**, parného rýchlolisu, ktorý výrazne zlepšil celý proces tlače v období tzv. novinovej revolúcie). Významné príklady novín tejto doby sú *The Sun* alebo *The New York Herald*, ktoré sa stali cenovo dostupné pre všetky spoločenské vrstvy. Autori chceli zdôrazniť aj relevantnosť niektorých mediálnych osobností 19. storočia, ako napr. **Williamu Thomasa Steada** pre rozvoj investigatívnej žurnalistiky a nové chápanie roly médií, ktoré: „nemusi mít jen čistě informační roli, ale mohou také výrazně ovlivňovat veřejné mínění a skrze něj i celé vlády.“ (s. 39)

Pokiaľ ide o modernú dobu a začiatky siete internetu, autori v publikácii spomínajú počítačovú sieť ARPANET (1969) až do obdobia, keď internet začal byť samozrejmosťou pre širokú verejnosť (vytvorenie služby WWW – World Wide Web). Na konci tejto podkapitoly autori vysvetľujú pojem *gatekeeper* a jeho dôležitú rolu v mediálnej komunikácii. V tejto kapitole oceňujem schopnosť autorov postupne priblížiť čitateľov rôzneho veku a úrovne vzdelania ku komplexnosti komunikačných fenoménov, ich pôvodu a vývoja. Postupne sa dostaneme do tretej kapitoly s názvom *Doba internetová* so slušnou kvantitou informácií (alebo vedomostí, podľa úrovne čítania každého čitateľa) pre lepšie pochopenie novej internetovej komunikácie na sociálnych sieťach. Autori sa zaoberajú *hoaxami* (poplašnými reťazovými správami), uvažujú o rozdieloch medzi nimi a dezinformáciou (fake news), podloženými rôznymi príkladmi (ruský profesor a jeho liek na homosexualitu, pápež a jeho podpora **D. Trumpa**). **M. Gregor** a **P. Vejvodová** pokračujú v objasnení podstaty konšpiračných teórií a moci sociálnych sietí v kontexte hromadného rozširovania falošných správ, vymyslených faktov, často spájaných so strachom, a poplašných zbytočných informácií (význam tzv. *trollov*, príklad neexistujúcej samovražednej hry *Modrá veľryba*).

Po týchto troch častiach sa čitateľ dostane do štvrtej s názvom *Manipulace*, v ktorej autori vysvetľujú opäť odborným a zrozumiteľným spôsobom, čo vlastne v praxi znamená *manipulovať*. Pokiaľ ide o: „základní „sadu“ manipulativních technik“ (s. 59), citujú najmä nemecký *Inštitút pre analýzu propagandy* v roku 1938. Cieľom tejto časti je ukázať zmysel dezinformácie (ktorá je stále spájaná s manipuláciou). Je nevyhnutné, aby široká verejnosť pochopila, že na dosiahnutie cieľa manipulovania myšlienok existujú veľmi efektívne techniky, ktoré sa neustále vyvíjajú, aby dostali „alternatívnu realitu“ (alebo „alternatívnu pravdu“) do „mozgu“ čo najväčšieho množstva ľudí (zaujímavá v tejto časti je

poznámka o tzv. „*spin doctoring*“). Autori zdôrazňujú dôležitosť zisťovania dôveryhodných a serióznych zdrojov, ako bojovať proti stereotypom, ako rozoznávať falošnú správu (príklady vybraných modifikovaných fotiek, ktoré skresľujú inú realitu v prospech šíriteľov *fake news*; ako rozoznať, že ide o falošný obraz), a ako sa manipulátori vedia zahrávať s emóciami.

Práve na základe kľúčovej roly emócií v rozšírení dezinformácie na sociálnych sieťach, autori pokračujú v piatej časti knihy s názvom *Proč a jak funguje*, v ktorej vysvetľujú, ako funguje náš mozog a z akého dôvodu nám emócie často zabránia, aby sme prekonalí hranice „*vlastnej informačnej bubliny*“. Cieľom tejto časti je objasniť, akým zákerným spôsobom propaganda a dezinformácia „*využívajú našich slabín*“ (s. 85), a nebezpečenstvo tzv. „*alternatívnej pravdy*“ a presvedčenia, že pravda sa nachádza v strede. V tomto prípade existuje vysoké riziko, že človek konfrontovaný s takou kvantitou rôznych, často protichodných informácií, rezignuje v hľadani objektívnych zdrojov, lebo v skutočnosti stratil dôveru vo všetky médiá (príklad očkovania detí a autizmus). Autori chcú v tomto prípade ponúknuť inšpiráciu pre lepšie pochopenie manipulačných procesov a tiež spôsoby, ako sa voči nim brániť. V tejto piatej časti je ešte potrebné spomenúť podkapitolu, v ktorej autori vysvetľujú „*proč neveríme médiim*“ (s. 98), aké sú hlavné príčiny nedôvery voči žurnalistike, vrátane verejnoprávných médií, aké skupiny populácie sú najviac rizikové a ako populistí zneužívajú všeobecnú nedôveru vo vlastný prospech. Táto hlboká kríza dôvery voči médiám rôzneho pôvodu zahŕňa aj kategóriu tzv. „*expertov*“, ktorí sú často obeťou hnevu a frustrácie „*obyčajných expertov*“ na sociálnych sieťach. Cieľom tejto podkapitoly je vysvetliť, ako obnoviť dôveru v médiá a v expertov v rôznych oblastiach, aby čitatelia rozoznali spôsoby formovania sociálnej a informačnej bubliny (fungovanie algoritmov na sociálnych sieťach).

V poslednej, šiestej časti publikácie s názvom *Jak se tomu bránit* autori konkrétne uvádzajú, cez aké projekty sa čitatelia môžu dostať do vyššieho štádia porozumenia mediálneho sveta a ako sa lepšie orientovať v chaotickom prostredí sociálnych sietí (príklady projektov: *Zvol si info*, *Demagog*, *Jeden svět na školách*, *Člověk v tísni*, publicistický web *Manipulátoři.cz*, portály *StopFake.org*, *Hoaxy.cz*, atď.). Namiesto záveru autori pripravili pre čitateľov zaujímavé zhrnutie rôznych odporúčaných publikácií, týkajúcich sa hlavných tém tejto knihy, slúži na prehĺbenie vlastných poznatkov a vedomostí.

Po prečítaní tejto knihy môžem jednoznačne konštatovať, že určené ciele autori nepochybne splnili, pričom dokázali vhodne a funkčne prepojiť (neraz

uzavreté) akademické prostredie s prostredím širokej verejnosti. Publikácia má vedecký základ, je v nej prítomný výskum a bohaté odborné a pedagogické skúsenosti oboch autorov. Originálna je forma a spôsob komunikácie s čitateľom. **Miloš Gregor** a **Petra Vejvodová** tak vytvorili pomyselný most, ktorý je v slovenskom, či česko-slovenskom kontexte jedinečný. Preto verím, že kniha si nájde svojich čitateľov najmä v prostredí mladej generácie. Domnievam sa, že by mal byť pre nich doslova povinnou lektúrou.